

بروزترین و برترین
سایت کنکوری کشور

WWW.KONKUR.INFO

Konkur
.info

<https://konkur.info>

بنیاد سلسله قاجار

- ❖ ایل قاجار مانند سایر ایل‌ها و عشایر بزرگ ایران، یکی از عوامل مؤثر در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران به شمار می‌آید. این ایل از ترکمانان بود و در زمان مغولان به ایران کوچ کرد. به هنگام تشکیل سلسله صفوی توسط شاه اسماعیل، ایل قاجار در شمار ایل‌هایی بود که به یاری او پرداخت و بعدها در جرگه قزلباش‌ها درآمد.
- ❖ پس از سقوط حکومت صفوی، نادرشاه افشار میانه خوبی با قاجاریان نداشت. زیرا آنان مدافع حکومت قبلی یعنی حکومت صفوی بودند. پس از مرگ نادرشاه، قاجارها، مانند دیگر ایلات کوشیدند قدرت را در ایران به دست بگیرند. اما رهبر قاجارها یعنی، محمد حسن خان، جان خود را بر سر دستیابی به قدرت، از دست داد، و فرزندش، آقا محمد خان، به اسارت کریم خان زند درآمد و حکومت به خاندان زند منتقل شد.

آقا محمدخان مؤسس حکومت قاجاریه

✓ با مرگ کریم خان زند، آقا محمد خان از دربار او گریخت، و سرانجام با غلبه بر لطفعلی خان، آخرین فرمانروای زند، حکومت را در کشور به دست گرفت.

✓ به این ترتیب، آقا محمدخان توانست سلسلهٔ قاجار را در ایران بنیاد نهد. وی تهران را که در آن زمان روستایی در حومهٔ ری بود به پایتختی برگزید. این سلسله از سال ۱۱۷۴ تا ۱۳۰۴ ش، یعنی قریب ۱۳۰ سال، بر ایران فرمانروایی کرد.

تلاش برای اعاده حاکمیت ایران بر قفقاز

❖ قاجارها درست در زمانی به قدرت رسیدند که ایران درگیر رقابت های دولت های اروپایی شده بود. کاترین کبیر امپراتریس روسیه و جانشینان او می خواستند بر گرجستان که تحت حاکمیت مسیحیان بود و خان نشین های قفقاز که تحت کنترل مسلمانان بود، استیلای کامل خود را برقرار سازند. درحالی که اینها سرزمین هایی بودند که زمانی تحت حاکمیت صفویه قرار داشت و آقا محمد خان و قاجاریه مدعی آن بود.

❖ وی برای اعمال حاکمیت دوباره بر ایالت های شروان و گرجستان که در دوران زند به زیر سلطه روس ها رفته بودند، دست به تلاش هایی زد. یکی از موفقیت های وی، بازپس گیری شهر تفلیس از دست روس ها، در سال ۱۱۷۴ ش. بود. اما بعداً در لشکر کشی به قفقاز، توسط عده ای از همراهانش به قتل رسید.

هجوم سیاسی - نظامی استعمارگران اروپایی به ایران

الف) جنگ های ایران و روس:

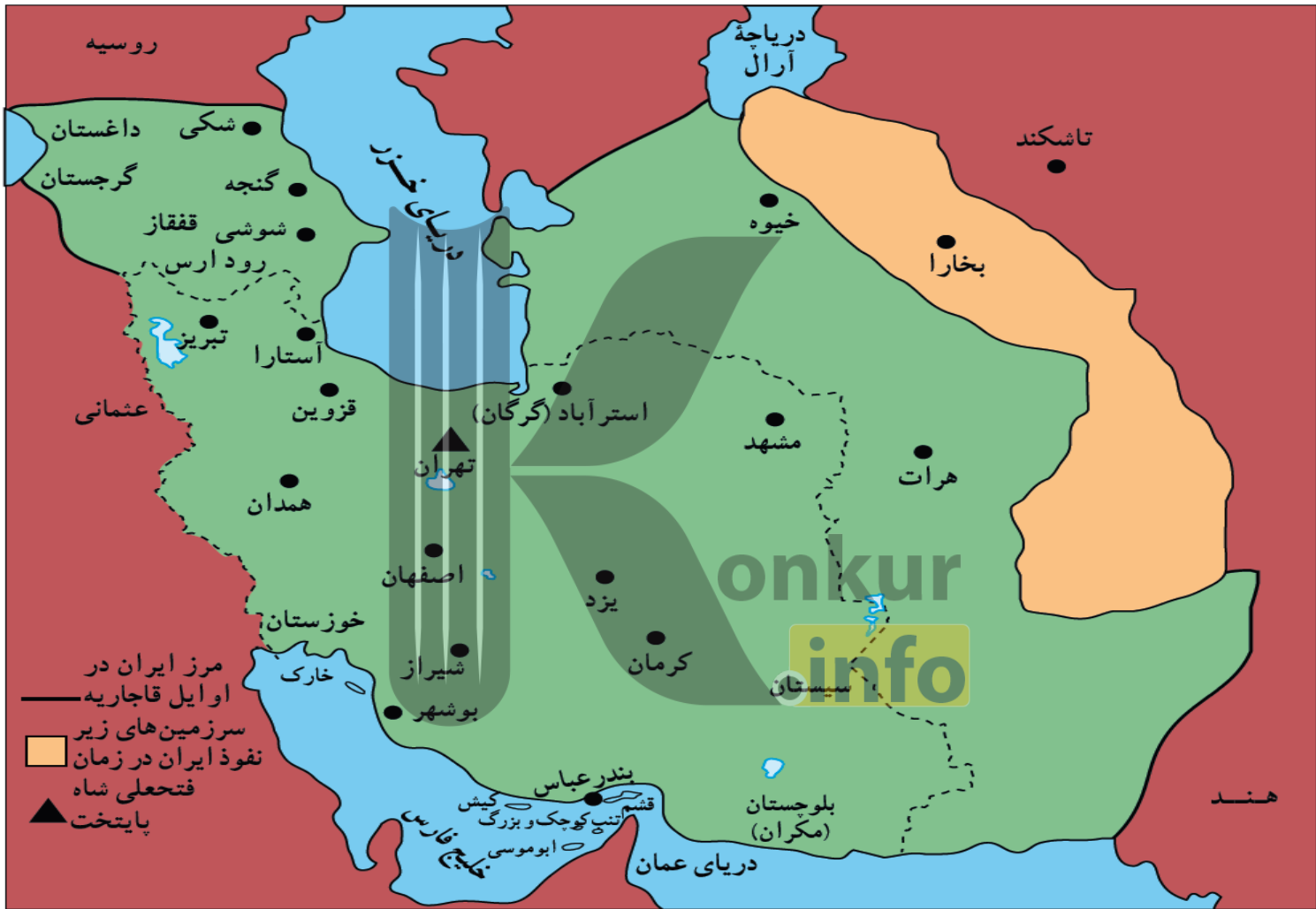

فتحعلی شاه، دومین پادشاه قاجاریه

□ قتل آقا محمد خان در قفقاز، موجب بروز هرج و مرج در نیروی نظامی ایران شد. فتحعلی شاه برادر زاده او در شرایطی به سلطنت رسید که روسیه با حمله های پی در پی، ابتدا گرجستان و سپس ایالت های دیگر را مورد تاخت و تاز قرار داد، و باعث بروز دوره اول جنگ های ایران و روس شد. این جنگ ها از سال ۱۱۸۲ تا ۱۱۹۱ ش به درازا کشید، و به بسته شدن «عهدنامه گلستان» انجامید.

□ به موجب این عهد نامه، ایران حاکمیت روسیه را بر ولایت‌هایی که تا آن زمان اشغال کرده بود به رسمیت شناخت. به این ترتیب ایالات داغستان و گرجستان و شهرهای باکو، دربند، شیروان، قره باغ، شگی، گنجه، موقان و قسمت بالای طالش، به روسیه واگذار شد. به علاوه، حق کشتی رانی در دریای خزر، از ایران سلب گردید، در برابر، روسیه نیابت سلطنت عباس میرزا را در ایران به رسمیت شناخت و رساندن او به سلطنت را تعهد کرد. این بند که ظاهراً امتیازی برای ایران به حساب می آمد، در واقع به منزله نادیده گرفتن استقلال کشور و به رسمیت شناختن دخالت روسیه در امور داخلی آن بود.

قلمرو ایران (در اوایل قاجاریه)

□ هجوم سیاسی - نظامی دولت های استعمارگر اروپایی، زمینه ساز بیداری اسلامی در ایران شد. عالمان دین برای مبارزه با نفوذ بیگانگان و مخالفت با سلطه استعماری از قواعد قرآنی و اسلامی مانند «قاعده نفی سبیل»، «جهاد» و «فتوا» بهره بردند. عالمانی همچون آیت الله شیخ جعفر نجفی کاشف الغطاء و آیت الله سید محمد مجاهد، که مقیم عتبات عالیات بودند، و ملا احمد نراقی و برخی از علمای ایران علیه روس ها فتوای جهاد دادند، و بعضی از آنها خود نیز در جبهه های جنگ شرکت کردند. این امر موجب شد که مردم ایران و حتی شهرهای نجف و کربلا، مشتاقانه در مناطق اشغالی به مقابله با روس ها بپردازند و جلوی پیشروی آنان را بگیرند.

✓ عباس میرزا در این جنگ‌ها از خود شجاعت و کاردانی زیادی نشان داد. اما متأسفانه، به سبب ضعف و غفلت فتحعلی شاه و دربارش و خیانت انگلستان به ایران، سرانجام این دوره از جنگ‌ها، به نفع دولت روسیه و زیان مردم ایران خاتمه یافت.

✓ بدرفتاری روس‌ها با ساکنان ولایت‌هایی که طبق معاهده گلستان به آن کشور واگذار شده بود، موجب نارضایتی این مردم شد و آنان شروع به دادخواهی کردند. از سوی دیگر، معاهده گلستان در مورد تعیین خط‌های مرزی بین ایران و روسیه، مبهم بود. همین مسئله نیز، موجب دست‌درازی روس‌ها به خاک ایران، از جمله اراضی اطراف ایروان و آذربایجان شد.

این عوامل سبب بروز جنگ های دوم ایران و روس، طی سال های ۱۲۰۴ تا ۱۲۰۶ ش شد. در ابتدا، در اثر فتوای علمایی همچون آیت الله سید محمد هاشم مجاهد، مردم مسلمان، مشتاقانه وارد جنگ با روس ها شدند و عباس میرزا موفق شد مناطق بسیاری را از دست دشمن آزاد کند. اما بار دیگر خیانت دولت انگلستان و بی کفایتی دربار ایران، سرنوشت جنگ را به نفع دولت روسیه تزاری رقم زد. این دوره از جنگ ها، با بسته شدن قرارداد ننگین دیگری به نام «ترکمانچای» خاتمه یافت. مطابق این معاهده، علاوه بر سرزمین هایی که در عهدنامه گلستان به روس ها واگذار شده بود، ایروان، نخجوان و بخشی از دشت مغان نیز از ایران جدا شد و به روسیه تعلق گرفت؛ ایران متعهد به پرداخت پنج میلیون تومان غرامت به روسیه شد. همچنین، برقراری حق کاپیتولاسیون یا قضاوت کنسولی، بر ایران تحمیل گردید. به موجب این حق، هرگاه اتباع روسی مقیم ایران مرتکب جرمی می شدند، دادگاه های ایران حق رسیدگی نداشتند، بلکه مراجع قضایی دولت روسیه می بایست به آن جرم رسیدگی می کردند.

بیشتر بدانید

قاعده نفی سبیل

سبیل در لغت به معنای راه است. این قاعده ریشه قرآنی دارد و از آیه «ولن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا» (و خداوند هرگز راهی برای تسلط کافران بر مؤمنان قرار نداده است) (سوره نساء، آیه ۱۴۱)، نشئت گرفته است و حدیث نبوی اعتلا (الاسلام يعلو ولا يعلى عليه) با آن ربط دارد. آیات و روایات بسیاری بر این دلالت دارند که هرگونه ارتباط و داد و ستدی که موجب تسلط بیگانگان بر مسلمانان شود، اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ناروا و مردود است. فقها از این مطلب تحت عنوان «قاعده نفی سبیل» یاد می کنند.

فکر کنید و پاسخ دهید:

چرا روس ها خواستار اجرای کاپیتولاسیون در ایران شدند؟

ب) ایران در دام رقابت و توسعه طلبی فرانسه و انگلستان:

ناپلئون بناپارت

❖ علاوه بر روس ها که توسعه طلبی و منفعت خواهی آنان سبب تحمیل جنگ های زیان بار بر ایران شد، دو دولت فرانسه و انگلیس نیز در جهت کسب منافع خود در ایران، با یکدیگر به رقابت پرداختند. ناپلئون بناپارت، امپراتور فرانسه، که از حمله مستقیم به انگلستان ناتوان بود، قصد داشت با تصرف مستعمره های انگلیس، این کشور را شکست دهد. مهم ترین مستعمره انگلیس، هندوستان بود که دسترسی به آن، از راه ایران امکان پذیر بود. به این منظور، ناپلئون قرار داد «فین کن اشتاین» را با ایران بست.

براساس این معاهده، فرانسه متعهد شد که ایران را در جنگ با روسیه کمک کند. در مقابل، ایران برای حمله به متصرفات انگلستان در هند، با افغان ها و قبایل هرات و قندهار متحد شود و به انگلستان، اعلان جنگ دهد. همچنین، در صورتی که تصمیم ناپلئون بر لشکر کشی به هندوستان قرار گیرد، اجازه عبور لشکر او از ایران، به آن کشور داده شود.

از آنجا که همه استعمارگران به دنبال منافع، و نه دوستی دائمی با ایران بودند، پس از آنکه ناپلئون با تزار روس عهدنامه «تیلیست» را بست، تعهدهای خود نسبت به ایران را زیر پا گذاشت؛ و دربار ایران که از حمایت فرانسه نا امید شده بود، به انگلستان روی آورد.

❖ انگلستان ایران را سدّ محکمی در برابر تهاجم به مستعمره های خود در هندوستان می دانست، و علاقه مند بود که در دربار ایران نفوذ کند. دولت ایران، با امضای توافق نامه ای با انگلستان در سال ۱۱۸۷ ش، کوشید که حمایت این کشور را جلب کند. به موجب این توافق نامه که به عهد نامه «مجمل» مشهور است، انگلستان تعهد کرد که هرگاه نیروی نظامی دولت های اروپایی به ایران حمله کنند، نیروی نظامی در اختیار ایران قرار دهد، و یا در عوض آن، به دولت ایران کمک مالی کند.

❖ در سال ۱۱۹۰ ش، پس از پیروزی روس ها در مرحله اول جنگ، انگلستان معاهده ای با ایران منعقد کرد که به عهدنامه «مفصل» معروف شد. این عهدنامه در سال ۱۱۹۲ ش به امضای فتحعلی شاه رسید و مفاد آن به گونه ای بود که استقلال ایران را بر باد می داد.

برخی از تعهدهای ایران در این عهدنامه عبارت بودند از:

1

• قبول حاکمیت نماینده انگلیس در اختلاف های مرزی خود با روسیه

2

• خودداری از بستن قرارداد با روسیه یا هر دولت سومی که دشمن انگلیس باشد

3

• استخدام نکردن افسر و افراد نظامی برای آموزش سپاه ایران، از کشورهایی که با انگلستان روابط دوستانه ندارند.

در برابر، انگلیس به تعهدات مبهم و پیشامدهای احتمالی ملزم شد؛ برای مثال:

1

اگر دولت ثالثی به خاک ایران تعرض کند، انگلستان حتی المقدور از کمک و مساعدت به ایران خودداری نکند.

2

انگلستان از کمک به سرکشان و شاهزادگانی که علیه تاج و تخت پادشاه قاجار قیام کنند، خودداری کند.

□ انگلستان نیز مانند فرانسه، در مقابل سازشی که با روسیه انجام داد، به تعهدات خود عمل نکرد.

□ این کشور نه تنها روابطی دوستانه با ایران برقرار نکرد، بلکه به منظور جلب دوستی دولت استعماری روسیه، مستشاران خود را از ارتش ایران فراخواند؛ از کمک به ایران خودداری کرد و داوریِ سفیر خود را در پیمان صلح ایران و روسیه، به ضرر ایران، بر کشور ما تحمیل کرد. کارگزاران ایران در طول نزاع با کشورهای استعماری، بیشتر از آنکه به قدرت و بسیج مردمی تکیه کنند، به هم پیمانی با کشورهای خارجی امیدوار بودند.

جنگ هرات

❖ شهر هرات دروازهٔ هندوستان شمرده می شد، و در آن زمان جزء ایران بود. اما حکمران آنجا، کامران میرزا، با تحریک انگلیس ها علیه حکومت مرکزی ایران شورش کرده بود، و حتی گاهی به مناطق دیگر ایران دست اندازی می کرد.

❖ پس از پایان جنگ های ایران و روسیه، فتحعلی شاه برای جبران ناکامی های خود متوجه شرق ایران و باز پس گیری هرات شد. فتحعلی شاه، ولیعهد خود، عباس میرزا، را به سوی هرات روانه کرد. ولی او قبل از انجام مأموریت فوت کرد و فتحعلی شاه نیز پس از زمان کوتاهی درگذشت. روس ها نیز ایران را در حمله به هرات تشویق می کردند زیرا از سویی با انگلستان رقابت داشتند، و به خطر افتادن مستعمره های انگلیس در هند را به مصلحت خود می دانستند، و از سوی دیگر، مشغول شدن ایران در جنگ هرات را مایهٔ فراموشی ایالت های از دست رفتهٔ شمالی، توسط دولت ایران می دانستند.

محمدشاه قاجار

پس از مرگ فتحعلی شاه، محمد میرزا (فرزند عباس میرزا) به پادشاهی رسید. محمد شاه پس از سرکوب مدعیان سلطنت، صدراعظم خوش نام و شایسته خود میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی را به قتل رساند. پس از آنکه کامران میرزا حاکم هرات دوباره نافرمانی کرد، محمد شاه اقدام به محاصره هرات کرد.

onkur
info

انگلستان به کمک عاملان خود در دربار ایران، تلاش زیادی کرد که ایران را از حمله به هرات باز دارد. محمد شاه به تحریک ها و دخالت‌های آشکار «مکنیل» سفیر انگلیس، اعتراض کرد. در پی این اعتراض، مک نیل با اعلام قطع روابط ایران و انگلیس (۱۲۱۷ ش) از ایران خارج شد؛ و هشدار داد که در صورت خاتمه نیافتن محاصره هرات، جنگ بین انگلستان و ایران، آغاز خواهد شد.

انگلیسی ها سرانجام جزیره خارک را اشغال کردند و تهدید کردند که در صورت ادامه محاصره هرات، در خاک ایران پیشروی خواهند کرد. محمد شاه که توان رویارویی با انگلیسی ها را در خود نمی دید و از جانب روس ها هم، حمایت عملی دریافت نکرده بود. دست از محاصره هرات برداشت.

بیشتر بدانید

میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی (قائم مقام ثانی)

میرزا ابوالقاسم قائم مقام ثانی وزیر عباس میرزا نایب السلطنه و صدراعظم محمدشاه، پسر میرزا عیسی فراهانی مشهور به میرزا بزرگ از رجال بزرگ ادب و سیاست ایران است. وی مدتی وزارت عباس میرزا را بر عهده داشت و پس از مرگ پدرش در سال ۱۲۳۷ ق. منصب قائم مقامی نیز به او اعطا شد. از این تاریخ به بعد، بیشتر اوقات همراه عباس میرزا بود. در آن مدت، فتحعلی شاه او را به وزارت و سرپرستی پسر خود فرخ میرزا نیرالدوله که حاکم همدان بود، منصوب کرد. میرزا ابوالقاسم که از اوایل دوره دوم جنگ‌های ایران و روس وارد دستگاه عباس میرزا شده بود، مخالف از سرگیری جنگ با روسیه بود. وی در ابتدای سلطنت محمدشاه به منصب صدارت منصوب شد. اما در حالی که در صدد انجام اصلاحات در مملکت بود، محمدشاه فرمان قتل او را در ماه صفر ۱۲۵۱ ق. صادر کرد. منشآت از جمله آثار قائم مقام فراهانی است.

فکر کنید و پاسخ دهید:

چرا انگلیسی‌ها ایران را از محاصره و تصرف هرات باز داشتند؟

معاهدهٔ دوم ارزنهٔ الروم

دو کشور ایران و عثمانی، از دورهٔ حکومت صفوی با یکدیگر اختلاف داشتند. دولت‌های استعمارگر نیز به این اختلاف‌ها دامن می‌زدند. چون جنگ بین دو کشور مسلمان را، به نفع خویش می‌دانستند. در زمان قاجارها نیز، این اختلاف‌ها ادامه پیدا کرد. در دورهٔ فتحعلی شاه، عباس میرزا به خاک عثمانی لشکر کشی کرد. اما با وجود پیشروی قابل توجه، این لشکر کشی برای ایران نتیجه‌ای به دنبال نداشت، و دو کشور، تن به سازش دادند.

□ در زمان حکومت محمد شاه، اختلاف های مرزی بین ایران و عثمانی افزایش یافت، و درگیری های پراکنده ای بین دو کشور روی داد. سر انجام در شهر ارزنة الروم مذاکراتی بین نمایندگان ایران و عثمانی با حضور نمایندگان روسیه و انگلستان برای حل اختلاف ها انجام شد. نماینده ایران در این مذاکره ها میرزا تقی خان فراهانی امیر نظام بود که بعدها صدراعظم ناصر الدین شاه شد و به «امیر کبیر» مشهور گردید.

❖ این مذاکرها به عهد نامه ُ دوم ارزنه الروم انجامید. به موجب این قرارداد، ایران از ادعاهای خود درباره ُ بعضی مناطق، از جمله سلیمانیه، دست برداشت. در مقابل، دولت عثمانی، حاکمیت ایران بر خرمشهر و ساحل چپ اروند رود، نیز کشتی رانی در این رودخانه را، به رسمیت شناخت. علاوه بر آن، دولت عثمانی متعهد شد که از آزار و اذیت زائران ایرانی عتبات عالیات جلوگیری کند، و تسهیلات لازم را برای بازرگانان کشور ما در آن سرزمین، فراهم آورد.

نتایج و عبرت های دو جنگ ایران و روس را می توان چنین برشمرد:

۱. بی اعتمادی کامل به اروپاییان و اینکه آنها به هیچ وجه به قول خود پایبند نیستند و فقط به منافع خود می اندیشند.

۲. در مبارزه با یک قدرت خارجی نباید به قدرت دیگر اتکای جدی کرد.

۳. با شکست اقتصادی، سیاسی و نظامی ایران که نتیجه روحیه خودباختگی در حاکمان بود، بستر برای ورود مبلغین غربی و نفوذ فرهنگی در ایران ایجاد شد.

۴. مذاکراتی که طی این دو جنگ انجام شد، برای سرگرم کردن ایرانیان و تأمین منافع دولت های استعمارگر بود.

علمای بزرگ در سخت ترین شرایط اعلام بسیج عمومی کردند و این نیرو بزرگ ترین محرک ملی در برابر بیگانگان بود.

پرسش‌های نمونه

۱. مفاد عهدنامه گلستان چه بود؟
۲. چه عواملی موجب بروز دوره دوم جنگ‌های ایران و روسیه شد؟
۳. مفاد عهدنامه ترکمانچای چه بود؟
۴. براساس کاپیتولاسیون، اتباع دولت روسیه در ایران از چه حقی برخوردار شدند؟
۵. هرکدام از دو دولت فرانسه و ایران براساس معاهده فین کن اشتاین چه تعهداتی داشتند؟
۶. چرا روس‌ها ایران را به لشکرکشی به سوی هرات تشویق می‌کردند؟
۷. مفاد عهدنامه دوم ارزنة الروم چه بود؟

بروزترین و برترین
سایت کنکوری کشور

WWW.KONKUR.INFO

Konkur
.info

<https://konkur.info>